

INTERNÁLÁSOK, KITELEPÍTÉSEK, DEPORTÁLÁSOK A MURAVIDÉKEN ÉS A RÁBAVIDÉKEN A XX. SZÁZADBAN

A tanulmány a második világháború alatt, közvetlenül a háború után és a Kominform-
vita idejében a muravidéki magyarságot, a Muravidékre kolonizált szlovén tele-
peseket, valamint a rábavidéki szlovéneket ért atrocitásokat mutatja be.

A muravidéki és rábavidéki internálásokat, kitelepítéseket és deportálásokat
két nagyobb egységre lehet bontani. Az egyik tartalmi egységet a második vilá-
gháború alatt és közvetlenül a világháborút követő internálások képezik. A második
világháború alatt először a magyar hatóságok internálták Sárvarra a két világháború
közötti időszakban Alsólendva környékére telepített szlovén telepeseket. Rögtön
a háborút követően viszont az újonnan felálló jugoszláv (partizán) hatalom in-
ternált muravidéki magyarokat a Harstovecen és Sternthálba (Strnišče pri Ptuju)
kialakított lágerekbe.

A másik tartalmi egység viszont a Kominform-vitához kapcsolódik, illetve az
1948–1953 közötti jugoszláv–magyar szembenálláshoz. Először a Kominform-
vita kitörésének évében, 1948 második felében és 1949 első felében a jugoszláv
hatóságok kitelepítették egy magyarok által lakta település teljes lakosságát.
A magyar hatóságok viszont 1950 és 1953 között a magyar–jugoszláv határsávból
deportálták az Alföldön kialakított zárt táborokba a megbízhatatlannak és kuláknak
tartott szlovén családokat és személyeket.

BEVEZETŐ

A trianoni békekötés egyik következményeként a történelmi Zala és Vas megyék
délnyugati részeit az újonnan megalakuló Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz
csatolták. Az 1921-es jugoszláv népszámlálás az egykor Zala és Vas megyék részét
képező területen (szlovénul Prekmurje) 26, túlnyomó többségében magyarok
lakta települést talált a jugoszláv–magyar határ mentén. A 26 településen az említett
népszámláláskor összesen 15 780 személyt írtak össze, akik közül 82,8%-a volt ma-
gyar (13 067 fő), 15,2%-a pedig szlovén anyanyelvű (2395 fő). A maradék 318 fő (2%)
az egyéb anyanyelvűek (német, horvát) kategóriába sorolták be az összeírók.¹

¹ Kovács Attila: *Številčni razvoj prekmurskih Madžarov v 20. stoletju*. Razprave in gradivo, 2006/48–49.
11–12.

A szlovén–magyar határ mentén élő muravidéki magyar közösség a 2002-es népszámlás² adatai alapján 5212 főt számlált nemzetiségi, ill. 6237 főt anyanyelvi hovatarozás szerint.³

A tárgyalt korszakban, vagyis a XX. században a magyarországi szlovének túlnyomó többsége Vas Megye szentgotthárdi járásában élt, az ún. Rábavidéken vagy korábbi nevén a Vendvidéken.⁴ A trianoni Magyarországon 1941-ben összeírt 4816 szlovén/vend (az 1941-es összeírásnál mindkét kifejezés – a szlovén és a vend – szerepelt az összeírásban) közül 4239 szlovén anyanyelvű személyt⁵ írtak össze (az összeírt szlovének közel 90%-át) a Szentgotthárd környékén található 8 településen.⁶ A 2001-es magyarországi népszámlálás során összesen 3040 személy vallotta magát szlovén nemzetiségűnek Magyarországon, ebből 1031 főt a Rábavidéken, míg 503 személyt Szentgotthárdon írtak össze a számlálóbiztosok.⁷ Tíz évvel

² Szlovénia a 2011-es népszámlálásnál áttért a regiszteralapú összeírásra, amely a meglévő adatbázisokból készítette el a népszámlálási adatsorokat. Ezáltal viszont lemondott olyan, a korábbi összeírásokban szereplő adatokról, mint a nemzetiségi, anyanyelvi és vallási hovatarozás.

³ Kovács Attila: *Številčni razvoj prekmurskih Madžarov v 20. stoletju*. Razprave in gradivo, 2006/48–49. 30–33.

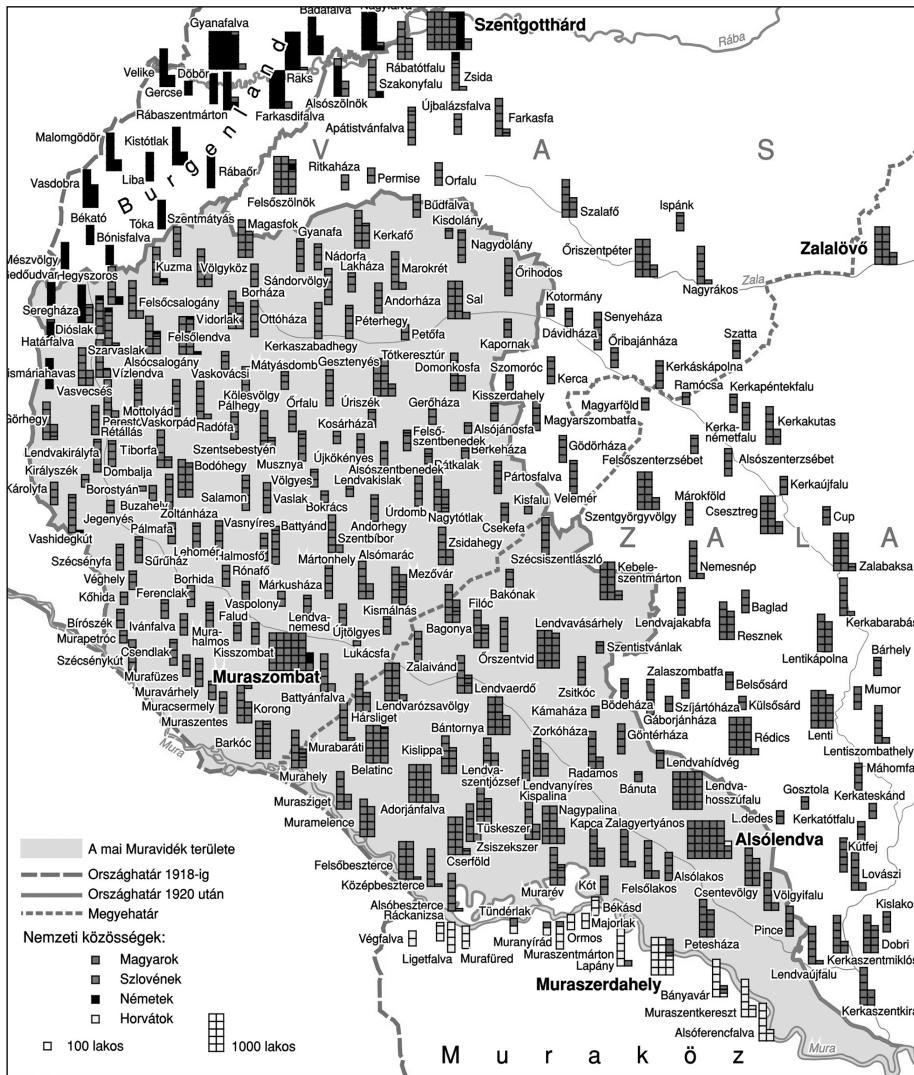
⁴ A *Vendvidék* kifejezés 1777-ben keletkezett, amikor Mária Terézia a magyarországi szlovéneket (akiket a német *vindis* szó alapján neveztek *vendnek*) egy egyházmegyei kerületbe, a szombathelyi püspökségbe sorolta. Ettől fogva a Vas és Zala megyékben élő szlovéneket, illetve az általuk lakott területeket hívták magyarul *Vendvidéknek* (vagy *Tótság*nak), az ott lakókat pedig *vendeknek*. Maguk az itt élő szlovének viszont a „*mi smo Slovence, Slovenje, ge/dja sam Slovén/Slovenec*” (mi szlovének vagyunk) elnevezést használták magukra. Maga a vend kifejezés elsősorban az első világháborút követően vált vita tárgyává ill. problematikussá, a szlovének számára pejoratív kifejezéssé. A párizsi békekonferencián a magyar delegáció ugyanis a vend kifejezésre is hivatkozva állította, hogy a Vendvidéken élők nem szlovének, hanem egy, hasonló szláv dialektust beszélő, de egyébként kelta eredetű nép. A trianoni békekötést követően a zalai és a vasi szlovének túlnyomó többsége az újonnan megalakuló Jugoszláv állam szlovéniai részéhez került (Muravidék vagy szlov. Prekmurje, míg a Magyar Királyság keretében a 8. Szentgotthárd környéki szlovén település maradt. Ezt követően a szlovéniai sajtóban „*rabski*” (rábai) szlovéneknek nevezték őket. A *Rábavidék* (Porabje) és a *rábavidéki szlovének* (porabski Slovenci) kifejezések majd csak a második világháború után hódítanak teret. A magyarországi szlovénekről, a vend kifejezésről lásd bővebben magyar nyelven: Kozár Mária: *A magyarországi szlovének. Változó Világ* 56. Press Publica, Budapest, 2003; Munda Hirnök Katalin: *A szlovének neve Magyarországon egykor és ma*. In: Kozár, Marija (szerk.): *Etnologija Slovencev na Madžarskem 3 – A magyarországi szlovének néprajza* 3. 2001. 60–76.; *A vend kérdés. Válogatás eszmék és téveszmék bőséges tárházából*. Kossics Alapítvány – Košičev sklad, Budapest, 1996.

⁵ Az 1941. előtti időszakban a magyarországi szlovének pontos számát nehéz megállapítani, mivel a második világháború előtti magyar statisztikák a szlovéneket az „*egyéb anyanyelvűek*” kategóriájába sorolták.

⁶ Kovács Attila: *A szombathelyi, budapesti és a mosonmagyaróvári szlovének számának alakulása a statisztikai adatok alapján és a megkérdezettek válaszainak tükrében*. In: Kozár, Marija – Munda Hirnök, Katalin (szerk.): *Etnologija Slovencev na Madžarskem – A magyarországi szlovének néprajza* 5. Budimpešta – Budapest, 2007. 57–60.

⁷ Munda Hirnök, Katalin: *Slovenci na Madžarskem v luči popisov prebivalstva*. In: Malačič, Janez – Gams, Matjaž (szerk.): *Soočanje z demografskimi izzivi*. Ljubljana, 2011. 47–48.

később, 2011-ben végrehajtott népszámlálás adatai szerint Magyarországon összesen 2820 fő vallotta magát szlovén nemzetiségűnek, ebből 970 fő a Rábavidéken és Szentgotthárdon élt.⁸

1. kép: A Muravidék etnikai képe 1910-ben

⁸ Munda Hirnök, Katalin: *Številčni razvoj Slovencev na Madžarskem – Primerjava popisnih podatkov 2001, 2011*. In: Horváth, Sándor (szerk.): *Etnologija Slovencev na Madžarskem 6 – A magyarországi szlovének néprajza* 6. 2014. 109–112.

KOLONIZÁCIÓ ALSÓLENDVA KÖRNYÉKÉN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A második világháború alatt, majd közvetlenül a háború után történt internálások megértéséhez szükséges megemlíteni a két világháború között végrehajtott délszláv (elsősorban szlovén) kolonizációt Alsólendva környékén. A muravidéki magyar közösséget erőteljesen érintette a két világháború között végrehajtott jugoszláv földreform és kolonizáció. A földreform ugyanis kizárta az országban élő kisebbségeket a földosztásból, agrár földet elsősorban csak az államalkotó nemzet tagjai kaphattak.⁹

A Mura menti térségben az Alsólendva környékén található Esterházy nagybirtok földjeit használták fel a földreform keretében végrehajtott kolonizációra. A két világháború közötti időszakban három hullámban összesen 7 kolóniát létesítettek Alsólendva környékén az ide telepített délszláv, elsősorban szlovén anyanyelvű telepesek, kolonisták.

Az első telepítési hullámra 1921-ben és 1922-ben került sor, amikor tenger-melléki szlovén menekülteket telepítettek Alsólendva környékére.¹⁰ Az első telepesek 1921 nyarán érkeztek az Alsólendva szomszédságában található Petesházára és az ott lévő majorsági épületekbe költöztek. A következő évben a sternthal-i (Strnišče pri Ptuju) menekülttáborban lévő tenger-melléki menekültek számára egy teljesen új települést hoztak létre a Mura mentén Benica néven.¹¹

A második hullámra, mely egyben a legnagyobb telepítést is jelentette a Mura-vidéken, három évvel később került sor. 1925 tavaszán és nyarán a hídvégi és a gyertyánosi majorságok területére telepítettek kolonista családokat. A hídvégi és a gyertyánosi kolonisták muravidéki szlovének voltak. A muravidéki szlovének mellett 1925-ben a tenger-mellékről és az Isztriából az olasz fasizmus elől menekülő családokat is telepítettek le az Esterházy uradalom pincei majorságán.

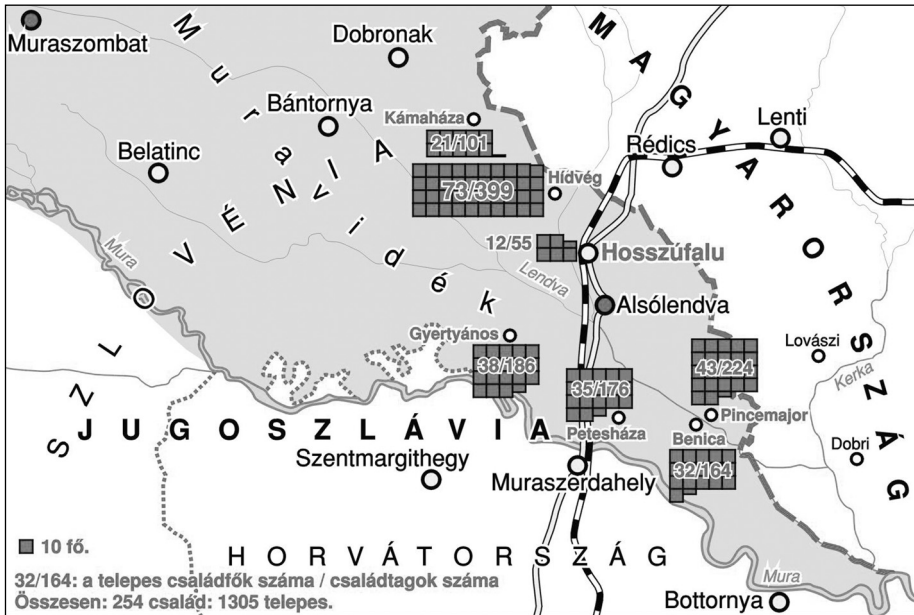
Az Esterházy uradalmat érintő kolonizáció harmadik hullámára a földreformot lezáró törvény 1931-es meghozatala után került sor. Kámaháza település határában 1931 tavaszán többségében tenger-melléki szlovén, illetve néhány horvát és egy szerb család létesített kolóniát. Az Alsólendva környéki telepítések sorában az utolsó kolóniát 1932 és 1934 között hozták létre Hosszúfalu település részeként.¹²

⁹ Kovács Attila: *Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2004. 227–234.

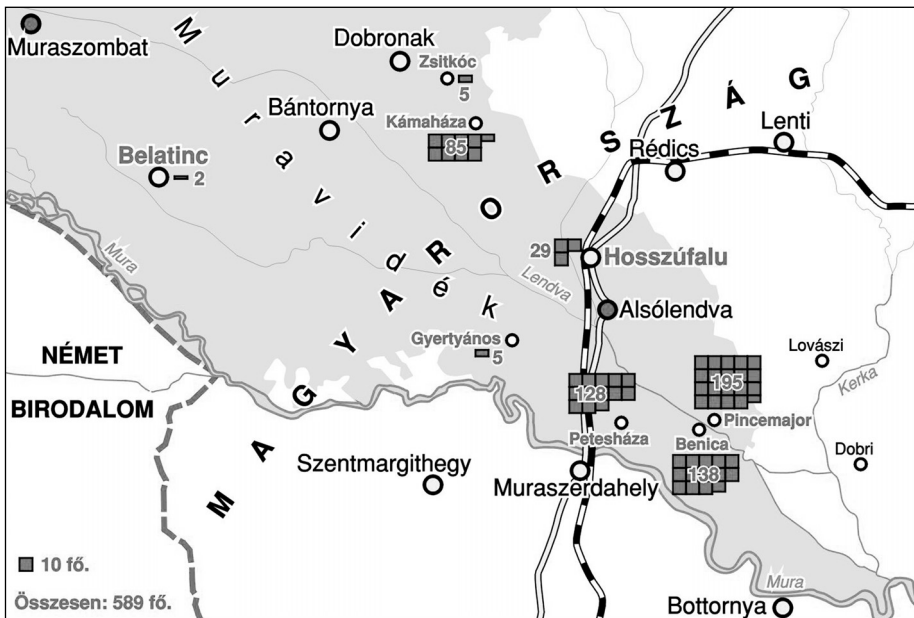
¹⁰ A menekülteket az első világháború során az Isonzó menti harcok űzték el eredeti lakhelyükről. Az osztrák hatóságok az ország belsejében létesített menekülttáborokban helyezték el őket a háború alatt.

¹¹ Kovács Attila: *Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2004. 234–251.

¹² Kovács Attila: *Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2004. 234–259, 281–319.

2. kép: Délszláv telepések Lendva környékén a két világháború között

3. kép: A Sárvárra internált délszláv telepések, 1941

A levéltári források alapján a két világháború között az Esterházy uradalom Alsólendva környéki területére 254 családot telepítettek 1305 családtaggal, akik között 1912 kataszteri hold agrárföldet osztottak szét. A levéltári források részletes elemzése lehetővé tette a telepesek származási helyének feltárását. Az adatokból kiderül, hogy a Tengermellékről (Isztriával együtt) 111 családot telepítettek le az Esterházyak alsólendvai uradalmán. 120 telepes család a Muravidékről, korábban Zala és Vas megyékhez tartozó szlovén falvakból érkezett Alsólendva környékére. Az ország egyéb területeiről, főként Szlovéniából 23 család érkezett, akik a különböző kolóniákon kaptak birtokot a földreform során.¹³

Az Esterházy uradalmon végrehajtott földreform és kolonizáció Alsólendva és környékének gazdasági és társadalmi viszonyai mellett kihatott a kistérség nemzetiségi összetételre is. A telepítések során az oda telepített 1305 délszláv, többségében szlovén nemzetiségű telepes az alsólendva környéki, túlnyomó többségében magyarok lakta települések lakosságának közel 10%-át jelentette. A vidék nemzetiségi összetételében beállt változásokat csak tetőzte a földreformból kismimizett magyarok elvándorlása.¹⁴

A SZLOVÉN KOLONISTÁK INTERNÁLÁSA SÁRVÁRRA 1942-BEN

A fentiekben már szó volt arról, hogy az első Jugoszlávia idejében lezajlott kolonizáció során délszláv, elsősorban szlovén származású kolonistákat telepítettek Alsólendva környéki magyar falvakba ill. azok szomszédságába. Az 1941 áprilisában megtörtént impériumváltást követően a magyar hatóságok több hátrányos intézkedésekkel sújtották a kolonistákat, végezetül pedig 1942. június 22-én és 23-án az internálás mellett döntöttek. Alsólendva környékéről azokat a kolonistákat internálták, akik 1918. október 31. után telepedtek le a Délvidéken, ill. Muravidéken. Petesháza, Benice, Kámaháza, Hosszúfalu, Pince major és Gyertyános telepesfalvakból összesen 589 kolonistát – családokat, gyermekeket, felnőtteket, öregeket – telepítettek ki.¹⁵ Az internált személyeket a falvakból először Alsólendvára, a vasútállomásra szállították. Az állomásról 1942. június 23-án indult el a vasúti szerelvény a telepesekkel Sárvárra.¹⁶

Még 1942-ben a sárvári táborból a 15 évesnél fiatalabb gyermekeket a magyarországi szerb pravoszláv egyház közreműködésével bácskai családokhoz küldték.

¹³ Kovács Attila: *Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2004. 370–371.

¹⁴ Kovács Attila: *Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2004. 377.

¹⁵ Az internált személyek településenkénti felbontása: Petesháza (128 fő), Benice (138 fő), Kámaháza (85 fő), Hosszúfalu (29 fő), Pince major (195 fő) és Gyertyános (5 fő).

¹⁶ Valenčič, Slavko: *Internacijsko taborišče Sárvár*. GP „Pomurski tisk”, Murska Sobota, 1992. 17–19.

A későbbiekben a fiatal és életerős telepesek különböző nagybirtokokon, illetve a háború végett munkaerőhiányban szenvedő módosabb gazdáknál kaptak munkát. A rendelkezésre álló adatok szerint a sárvári internálótáborban összesen 23 Alsólendva környéki telepese hunyt el, míg további 12 internált személy a tábortól távol halt meg. Így a Sárvárra internált Alsólendva környéki délszláv telepesek közül végül is összesen 35 hunyt el a második világháború alatt.¹⁷

A MURAVIDÉKI MAGYAROK INTERNÁLÁSA HRASTOVECRA ÉS STERN TALBA 1945-BEN

A Vörös Hadsereg 1945. április elején vonult be a Muravidékre. Az itt élő magyarokat nagyobb atrocitás nem érte a szovjet katonák részéről, egyedül a nyilas párt helyi szinten működő vezetőit vitték el, akik közül senki nem tért vissza. Annál több sérelem, illetve atrocitás érte a magyarokat a helyi partizánoktól, akik a szovjettektől vették át a hatalmat. Még 1945 áprilisában a partizánok Filócz (Filovci) településen egy lágert, illetve koncentrációs tábort létesítettek azon személyek számára, akik beléptek a nyilas pártba. A tábort a nyár folyamán számolták fel.¹⁸

A legnagyobb atrocitás a muravidéki magyarokat 1945 júliusában érte. Július 9-ről 10-re ugyanis a jugoszláv/szlovén hatóságok (partizánok) 558 muravidéki magyar személyt internáltak a hrastoveci várban kialakított koncentrációs táborba, majd idővel egy részüket Sternthalba (Strnišče pri Ptuj) szállították.¹⁹ Az 558 muravidéki magyart 19 településről gyűjtötték be. Az intézkedés egy kivételével (Petesháza) az összes Alsólendva környéki magyar település érintette.²⁰ Az internált személyek

¹⁷ Valenčič, Slavko: *Internacijsko taborišče Sárvár*. GP „Pomurski tisk”, Murska Sobota, 1992. 86–88.

¹⁸ Varga Sándor: *A szlovénia magyarok II*. Honismeret, 1995/3. 17.; Göncz László: *Felszabadulás vagy megszállás? A Mura-mente 1941–1945*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2006. 159–165.

¹⁹ Az egyik internált muravidéki magyar személy, Rudas János radamosi kereskedő a hrastoveci táborban az egyik ott dolgozó és magyarul is tudó írnot megvesztegette, hogy készítsen egy névjegyzéket a táborban lévő muravidéki magyarokról. Az írnot egy füzetbe írta össze a táborban lévő magyarokat. A családi és keresztnév mellett feltüntette az internált személy születési dátumát, valamint a települést, amelyről internálták. A névjegyzéket készítő Rudas János szerencsésen hazatért a táborból és titokban tartotta a füzet létét. Röviddel a halála előtt Rudas János a füzetet a göntérházi Füle Vendelre bízta, aki csak Szlovénia önállósodása után tárta a nyilvánosság elé a hrastoveci táborba hurcolt magyarok névlistáját. Az internált muravidéki magyarok listáját tartalmazó füzet Biró József internált muravidéki magyar dokumentumgyűjteményében található. Mélyinterjú Biró Józseffel ([Alsó]Lendva).

²⁰ A következő, a muravidéki magyarok által lakott települések voltak érintve az internálás során (zárójelben az internált személyek száma): Alsólendva (65 személy), Csente (31 személy), Völgyifalu (24 személy), Pince (81 személy), Hármasmalom (5 személy), Hosszúfalu (18 személy), Alsólakos (11 személy), Felsőlakos (45 személy), Gyertyános (70 személy), Kapca (53 személy), Kót (10 személy), Bánuta (2 személy), Hidvég (20 személy), Radamos (33 személy), Göntérháza (9 személy), Kámaháza (13 személy), Zsitkóc (1 személy), Dobronak (39 személy), Szentlászló (28 személy). Forrás: Az internált muravidéki magyarok listáját tartalmazó füzet.

4. kép: Internált muravidéki magyarok, 1945

többsége öreg, nő és gyermek volt.²¹ A hrastovecre internált muravidéki családok férfi tagjainak túlnyomó többségét ugyanis már korábban vagy börtönbe zárta az új hatalom, vagy a már említett filóczi táborban voltak „átnevelésen”. A Hrastovecre internált magyarok egy részét, azokat, akiknek nem volt 15 évesnél kisebb gyermeke, július 28-án a Ptuj melletti Sterntalban létesített táborba szállították. Sterntalban a nőket és a férfiakat különálló barakkokban szállásolták el.²² A hrastoveci táborban maradt gyerekeket viszont 5 hét után hazaengedték a lágertől, mivel nagyon sokan megbetegedtek – elsősorban vérhasban szenvedtek – közülük. Annak ellenére, hogy a gyerekeket hazaküldték a táborból, legalább öt kiskorú gyerek halt meg röviddel azt követően, hogy hazaért a táborból.²³ Az internált muravidéki magyarok végül is szeptember végén térhetek haza az internálásból.

A Hrastovecra, valamint Sterntalba internált muravidéki magyarok közül a rendelkezésünkre álló adatok alapján legalább 17 személy halt meg a táborokban, illetve az ott elszenvedett betegségek végett. A 17 áldozat közül 5 kiskorú gyerek volt.²⁴

²¹ Az 558 internált személy közül 194 volt 15 évesnél fiatalabb gyermek.

²² *Miért? Zakaj? lendavski zvezki – lendvai füzetek.* 1998/17. 80., 91.

²³ *Miért? Zakaj? lendavski zvezki – lendvai füzetek.* 84., 90–91.; Az internált muravidéki magyarok listáját tartalmazó füzet.

²⁴ *Miért? Zakaj? lendavski zvezki – lendvai füzetek.* 70–93. Mélyinterjú Bíró Józseffel ([Alsó]Lendva).

A MURAVIDÉKI PETESHÁZA TELEPÜLÉS MAGYAR LAKOSSÁGÁNAK KITELEPÍTÉSE A KOMINFORM-VITA IDEJÉBEN

A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája (Kominform) 1948. június 28-án Bukarestben közzétett határozatában elítélte Jugoszláviát, ami egyet jelentett az ország kommunista világon belüli kiközösítésével. A délszláv állam Kominformból történő kiközösítését illetve később kizárását követően a magyar–jugoszláv határ „frontszakasszá” vált. A két ország között addig intenzív állami- és pártkapcsolat szembenállássá változott. A hivatalos politikai–diplomáciai kapcsolatok mellett az állampolgárok magán kapcsolatrendszere is megszűnt, hiszen a határokat hermetikusan lezárták. Mivel a muravidéki magyar települések nagy része közvetlenül a jugoszláv–magyar határ mentén terült el, a Kominform-vita végett kialakult helyzet különösen érzékenyen érintette őket. A magyar–jugoszláv határon felállított vasfüggöny következtében teljesen megszűntek a rokoni kapcsolatok és a határmenti együttműködés.²⁵

Mivel úgy a magyar, mint a jugoszláv fél tartott egy fegyveres konfliktus ki-robbanásától, különböző intézkedéseket hoztak annak érdekében, hogy minél felkészültebben érje őket egy esetleges katonai összecsapás. Ennek érdekében totális hírszerző munkát végeztek a másik kárára, következésképpen a magyar–jugoszláv határszakasz 1948–1953 között háborús övezetté változott.²⁶

Rögtön a Kominform-vita kitörését követően, a jugoszláv hatóságok a túlnyomó többségében magyarok által lakott Petesháza település összes magyar lakóját kitelepítették tűz- és robbanásveszélyre hivatkozva. A település alatt húzódott a korabeli Jugoszlávia legnagyobb kőolajmezője, magán a településen és környékén pedig kőolaj-kitermelés folyt. A kitelepítés valódi oka azonban nagy valószínűséggel a Jugoszlávia és a Kominform tagjai közötti éles ellentétekben keresendő, ami többek között a jugoszláv–magyar viszony kiéleződéséhez is vezetett. A jugoszláv illetve a szlovén hatóságok feltételezése szerint a magyar állam kihasználhatta volna a petesházi magyar kisebbséget a településen található kőolaj-kitermelési berendezések elleni szabotázsra. Ezért preventív megoldásként a település lakosságának kilakoltatása, illetve eltávolítása mellett döntöttek.²⁷

A falu lakosságának kitelepítését két ütemben hajtották végre. Az első kilakoltatások során a kőolajtermelő vállalatnál szolgálatban nem lévő családokat

²⁵ Kovács Attila: *Jugoszlávia Kominformból való kizárásának (ki)hatásai a jugoszláviai magyar és a magyarországi szlovén kisebbségre. Muravidéki és Rába-vidéki példák.* In: Kupa László (szerk.): *Görbe háttal Interetnikus konfliktusok Közép-Európában a múltban és a jelenben.* Tanulmányok. Virágmandula Kft., Pécs, 2011. 126–128.

²⁶ Ritter László: *Titkos háború Magyarország és Jugoszlávia között.* História, 2010/1–2. 48.

²⁷ Mikola, Milko: *Dokumenti in pričevanja o povojnih izgonih prebivalstva v Sloveniji.* Študijski center za narodno spravo, Ljubljana, 2009. 24.

telepítették ki. Ez az első hullám volt a legbrutálisabb, mivel a kilakoltatásra ítélt családok (elsősorban a kitelepítést elsőként megélő családok) megpróbálták ellenállni. Az ellenszegülöket az államvédelmi hatóság tagjai az alsólendvai börtönbe zárták. Ezt követően már könnyebben ment a kitelepítés, mivel a többi család nem tanúsított ellenállást. A második hullámra 1949 márciusában került sor, amikor a kőolajtermelő vállalatnál dolgozó petesházi személyek és családtagjaikat telepítették ki. A kitelepített családok a környező magyar településeken húzták meg magukat, vagy az Alsólendvát és a szomszédos településeket északról határoló Lendva-hegyen található pincékben telepedtek le. A kitelepítés során 215 petesházi családot űztek el az otthonából, akik 169 lakóházat hagytak hátra. Az épületeket és a földeket a kőolajtermelő vállalat kisajátította. Az 1950-es évek első felétől – a Kominform-vita enyhülésével párhuzamosan – a petesháziai többsége visszatérhetett eredeti lakóhelyére, az 1960-as évek elején pedig kárpótlást is kaptak a vállalattól.²⁸

A RÁBAVIDÉKI SZLOVÉNEK DEPORTÁLÁSA A „MAGYAR GULÁGRA” A KOMINFORM-VITA IDEJÉBEN (1950–1953)

A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája (Kominform) 1948. június 28-i bukaresti határozata, illetve az ebből következő magyar–jugoszláv szembenállás nemcsak a muravidéki magyar kisebbséget érintette érzékenyen, hanem a magyarországi, illetve a rábavidéki szlovén kisebbséget is. Szó volt már arról, hogy a szovjet–jugoszláv szembekerülést követően a magyar–jugoszláv határszakasz egyfajta frontszakasszá változott. A magyar pártvezetés, ill. a magyar politikai és katonai vezetés teljesen magáévá tette a szovjet pártvezetés „nemzetközi helyzetértékelését”, mely a harmadik világháború kitörésével is számolt. Ebből kifolyólag a magyar vezetőség 1950-ben létrehozta a határsáv intézményt: a határsávba hat déli megye 15 járása került, 310 településsel és közel 290 000 lakossal.²⁹

A felsorolt intézkedések természetesen keményen érintették a Rábavidéket, mivel az összes szlovén település a sávba esett. A határsáv létrehozására tett intézkedésekkel a hatóságok egy jól ellenőrizhető belső területet hoztak létre, melynek célja az volt, „[...] hogy a határövezetben lakókból egy második határvédelmet építsen ki. Ez csak úgy működhetett, ha a térségben megbízható elemek tartózkodnak,

²⁸ Kovács Attila: *Jugoszlávia Kominformból való kizárásának (ki)hatásai a jugoszláviai magyar és a magyarországi szlovén kisebbségre. Muravidéki és Rába-vidéki példák*. In: Kupa László (szerk.): *Görbe háttal Interetnikus konfliktusok Közép-Európában a múltban és a jelenben. Tanulmányok*. Virágmandula Kft., Pécs, 2011. 130–131.

²⁹ Orgoványi István: *Déli határsáv 1948 és 1956 között*. In: Tóth Ágnes (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából XVII. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2001. 257–262.*; Suba János: *Déli védelmi rendszer. Várak, kastélyok, templomok, 2007 (III. évf.)/5. 16–19.*

s ebből logikusan következett a megbízhatatlannak nyilvánított személyek eltávolítása.”³⁰ Az „ellenség” eltávolításának leghatékonyabb eszköze a deportálás volt.³¹ A déli határsáv megtisztítására fogantatosított első deportálásra, mely a Rábavidéket is érintette 1950. június 23-án került sor, ezt követte még négy további deportálás: 1950. december 6-án, 1951 júliusában, 1952. május 29-én és 1953. január 3-án.³²

A rendelkezésre álló adatok szerint a Rábavidékről 68 családot deportáltak 210 családtaggal, közülük legtöbb a Jugoszláviával határos Felsőszölnökről, Apátistvánfalváról és Kétyvölgyről származott.³³ A deportáltakat a hortobágyi munkatáborokba vitték, ahol embertelen körülmények között éltek – az állami gazdaságok istállóiban, ill. más gazdasági épületekben laktak.³⁴ A táborokban mezőgazdasági munkát végeztek velük, a szabályok megszegőit megbüntették, többször fizikailag is bántalmazták őket.³⁵ Tovább nehezítette a deportáltak sorsát, hogy ingó és ingatlan vagyonuk sorsa a járási és megyei tanácsok kezébe került.³⁶

Sztálin 1953-as halálát és Rákosinak a hatalomból történő leváltását követően enyhült a társadalmi, gazdasági és politikai nyomás az országban. Nagy Imre kormánya általános amnesztiát hirdetett, ami többek között a hortobágyi munkatáborok felszámolását is jelentette. A szlovén falvakból kitelepítettek azonban még nem térhettek vissza, kárpótlást sem igényelhetek. Ezért a táborokból szabadultak az ország azon területein kerestek munkát és lakhelyet, melyek nem tartoztak

³⁰ Nagyné Sziklai Ágnes: *A Vendvidék a Rákosi-korszakban*. In: Gyarmati György (szerk.): *Trezor 2. A Történeti Hivatal Évkönyve 2000–2001*. Történeti Hivatal, Budapest, 2002. 208.

³¹ Az 1950–53 között végrehajtott Rábavidéki deportálásokról lásd bővebben: Munda Hirnök Katalin: *Deportálások Magyarország nyugati határszélén az 1950-es években*. In: Kupa László (szerk.): *Görbe háttal. Interetnikus konfliktusok Közép-Európában a múltban és a jelenben*. Virágmandula Kft., Pécs, 2011. 137–145.; Nagyné Sziklai Ágnes: *A Vendvidék a Rákosi-korszakban*. In: Gyarmati György (szerk.): *Trezor 2. A Történeti Hivatal Évkönyve 2000–2001*. Történeti Hivatal, Budapest, 2002. 207–214.

³² Munda Hirnök, Katalin: *Represija nad Slovenci v Porabju v času Rákosijsivega režima (1948–1956)*. Prispevki za novejšo zgodovino. Represija med 2. Svetovno vojno in v povojnem obdobju v Sloveniji in sosednjih državah, 2013/1. 205.

³³ Munda Hirnök, Katalin: *Represija nad Slovenci v Porabju v času Rákosijsivega režima (1948–1956)*. Prispevki za novejšo zgodovino. Represija med 2. Svetovno vojno in v povojnem obdobju v Sloveniji in sosednjih državah, 2013/1. 207.

³⁴ Az 1950-es évek elején a Hortobágyon 12 tábort létesítettek.

³⁵ A táborok kialakításáról és működéséről lásd bővebben Hantó Zsuzsa: *Kitiltott családok*. Második, javított és bővített kiadás. Magyar Ház, Budapest, 2010

³⁶ Munda Hirnök Katalin: *Deportálások Magyarország nyugati határszélén az 1950-es években*. In: Kupa László (szerk.): *Görbe háttal. Interetnikus konfliktusok Közép-Európában a múltban és a jelenben*. Virágmandula Kft., Pécs, 2011. 141.

a „tiltott övezetek” közé.³⁷ A kitelepített szlovén családok többsége a Rábavidékhez közel, a Vas megyei állami gazdaságokban talált munkát és új lakhelyet.³⁸ A minisztertanács 29/1956 MT. számú rendelete viszont már a „lakóhelyükről eltávozni kényszerült személyeknek” lehetővé tette a korlátozás nélküli visszatérést. Az újkezdéshez családonként 5000 Ft-os támogatást és legfeljebb 10 000 Ft-os kölcsönt kaphattak. A déli határsávból kitelepített szlovének 1956 végén, 1957 elején kezdtek visszatérni Szentgotthárd környéki falvaikba.³⁹

Dr. Kovács Attila
történész, fiókiintézet-vezető
Nemzetiségi Intézet, Lendva, Szlovénia

³⁷ Tiltott övezet közé tartozott a déli és a nyugati határövezet, valamint a letelepedési engedélyhez kötött városok: Budapest, Miskolc, Sztálinváros, Komló, Várpalota.

³⁸ Munda Hirnök Katalin: *Deportálások Magyarország nyugati határszélén az 1950-es években*. In: Kupa László (szerk.): *Görbe háttal. Interetnikus konfliktusok Közép-Európában a múltban és a jelenben*. Virágmandula Kft., Pécs, 2011. 143.

³⁹ Munda Hirnök Katalin: *Deportálások Magyarország nyugati határszélén az 1950-es években*. In: Kupa László (szerk.): *Görbe háttal. Interetnikus konfliktusok Közép-Európában a múltban és a jelenben*. Virágmandula Kft., Pécs, 2011. 143–144.